

Т. С. Ківалова

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри морського та міжнародного права
Міжнародного гуманітарного університету
ORCID ID: 0000-0001-7796-1481

ВИБІР МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ НОВОНАРОДЖЕНОГО

Стаття присвячена аналізу доктринальних і законодавчих аспектів вибору місця проживання новонародженого в Україні з акцентом на його правову природу, механізми реалізації, реєстрації та судового захисту в умовах цифровізації та воєнного стану.

Акцентовано увагу на колізіях щодо неузгодженості фактичного проживання та реєстрації, суб'єктивізму висновків органів опіки, недостатньої врахованості медичних, екологічних та перспективних освітніх умов для новонароджених.

Особливу увагу приділено доктринальним концепціям українських сімейних правознавців, які еволюціонують від формального дотримання батьківської згоди до дитиноцентричної моделі з комплексною оцінкою житлово-побутових, медичних та соціальних умов з урахуванням вікових особливостей.

Розглянуто механізми захисту прав дитини, включаючи судове визначення місця проживання, висновки органу опіки, фотофіксацію умов та залучення педіатричних експертиз.

Підкреслено прогалини в регулюванні, такі як відсутність єдиних стандартів обстеження, недостатня інтеграція реєстрів з медичними базами та ризики зловживань при роздільному проживанні батьків. У центрі дослідження – трансформація інституту батьківських прав: формалізація критеріїв для новонароджених, спрощення цифрової реєстрації через «Дію», адаптація до європейських стандартів захисту прав дитини.

Розглянуто судову практику Верховного Суду щодо об'єктивізації оцінки умов, переважання медичної інфраструктури та екологічної безпеки над суб'єктивними бажаннями батьків. На основі аналізу доктрини та законодавства стаття обґрунтовує необхідність внесення до Сімейного кодексу окремого параграфу про новонароджених, єдиного стандарту обстеження з залученням педіатра та інтеграції реєстрації з електронною медичною картою.

Наголошено на важливості обов'язкового навчання працівників органів опіки з вікової психології та педіатрії, а також переходу від патерналістської до дитиноцентричної моделі сімейного права.

Зроблено висновок про те, що подальше вдосконалення правового регулювання вибору місця проживання новонародженого є ключовим для забезпечення конституційного права дитини на належний рівень життя з перших днів, стабільності сімейних відносин та євроінтеграції України, перетворюючи виклики цифровізації та воєнного стану на можливості правової визначеності та захисту прав дитини.

Підкреслено, що гармонійне поєднання доктринальних підходів і законодавчого регулювання не лише зміцнює захист найкращих інтересів дитини, але й позиціонує Україну як державу з високими стандартами сімейного права, забезпечуючи стабільність, прозорість і адаптацію до сучасних викликів.

Ключові слова: місце проживання новонародженого, батьківські права, сімейне право, державна реєстрація, орган опіки та піклування, судовою практика, медична інфраструктура, цифрова трансформація.

Постановка проблеми. Вибір місця проживання новонародженого є ключовим елементом реалізації батьківських прав та обов'язків, що безпосередньо впливає на забезпечення найкращих інтересів дитини, її фізичне, психічне та соціальне благополуччя. Попри чітке законодавче регулю-

вання, на практиці виникають численні колізії: неузгодженість між фактичним проживанням та реєстрацією, суб'єктивізм у рішеннях органів опіки, недостатня врахованість медичних, екологічних та перспективних освітніх умов, а також ризики зловживань при роздільному проживанні батьків.

Доктринальні підходи українських сімейних правознавців пропонують різні трактування пріоритету інтересів дитини – від формального дотримання згоди батьків (Н. Кравчук, Т. Шершень) до комплексної оцінки житлово-побутових, медичних та соціальних умов з урахуванням вікових особливостей новонароджених (Л. Федюк, О. Дутко). Водночас бракує системного аналізу взаємозв'язку доктринальних концепцій із судовою практикою та адміністративними процедурами, особливо в умовах цифровізації реєстрації місця проживання та воєнного стану.

Таким чином, актуальною є проблема теоретичного осмислення правової природи вибору місця проживання новонародженого крізь призму сучасної доктрини, законодавства та практики України з метою виявлення прогалин і розробки пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання.

Метою даної роботи є аналіз доктринальних і законодавчих аспектів вибору місця проживання новонародженого в Україні з акцентом на його правову природу, механізми реалізації, реєстрації та судового захисту, а також визначення ключових теоретичних конструкцій і нормативних положень, що регулюють цей інститут, та оцінка викликів і перспектив їх розвитку в умовах цифровізації, реформування органів опіки та судової практики.

Стан опрацювання проблематики. Питання правової природи вибору місця проживання новонародженого, особливостей його визначення, ролі батьківської згоди, висновків органів опіки та судового захисту досліджувалися такими українськими вченими, як Н. Кравчук, Т. Шершень, Л. Федюк, О. Дутко, М. Менджул та ін. У науковому дискурсі висвітлюються аспекти принципу найкращих інтересів дитини, ролі медичних і соціальних критеріїв, колізійних норм щодо реєстрації, механізмів судового оскарження, а також еволюції інституту батьківських прав від патерналістської до дитиноцентричної моделі в умовах демократичних трансформацій.

Виклад основного матеріалу. Визначення місця проживання новонародженої дитини є одним із ключових аспектів реалізації батьківських прав та обов'язків, передбачених сімейним законодавством України. Відповідно до Конституції України кожна дитина має право на належний рівень життя, а батьки несуть рівну відповідальність за її виховання та розвиток [1]. Місце проживання дитини визначає не лише фактичне місце перебування, але й коло соці-

альних, медичних, освітніх та адміністративних послуг, доступних новонародженому.

Сімейний кодекс України встановлює, що місце проживання дитини, яка не досягла десяти років, визначається за згодою батьків [2]. У разі відсутності згоди спір вирішується органом опіки та піклування або судом з урахуванням найкращих інтересів дитини [2]. Новонароджений, як особа, що не може висловити власну думку, потребує особливого правового захисту, що ґрунтується на принципі пріоритету прав дитини [3].

У практиці Верховного Суду сформовано чіткі підходи до визначення місця проживання дитини з урахуванням об'єктивних даних щодо умов проживання, включаючи медичну інфраструктуру, екологічну безпеку та доступ до соціальних послуг. Так, у постанові Касаційного цивільного суду від 17 жовтня 2018 року у справі № 402/428/16-ц суд наголосив, що при вирішенні питання про визначення місця проживання дитини суди мають враховувати об'єктивні докази, зокрема обстеження умов проживання, психоемоційний стан дитини, поведінку батьків та висновки органу опіки, з акцентом на доступ до медичної допомоги та освітніх закладів, виключаючи суб'єктивні мотиви одного з батьків [4]. Аналогічно, постанова КЦС ВС від 21 липня 2021 року у справі № 404/3499/17 підтвердила, що думка дитини враховується системно разом з об'єктивними доказами (медичні, екологічні, освітні), з урахуванням близькості до соціальних послуг, для забезпечення найкращих інтересів дитини [5].

Щодо комплексної оцінки умов проживання, у постанові КЦС ВС від 26 січня 2023 року у справі № 164/812/21 суд наголосив, що визначення місця проживання дитини (ст. 161 СК України) базується на комплексній оцінці об'єктивних доказів (висновки органу опіки, медичні довідки, житлові умови, доступ до освіти та охорони здоров'я), виключаючи суб'єктивні бажання батьків. Місце проживання визначено з одним з батьків через кращу медичну та соціальну інфраструктуру, з урахуванням екологічних факторів [6]. Цей підхід застосовний і до спорів з урахуванням воєнного стану, де об'єктивна оцінка безпекових та медичних умов є обов'язковою.

У разі роздільного проживання батьків місце проживання новонародженого визначається за спільною згодою, а при її відсутності – судом. При цьому суд враховує прив'язаність дитини до кожного з батьків, стан здоров'я, матері-

альне забезпечення, житлові умови та висновки органу опіки [2]. Дослідники сімейного права, А. О. Дутко, В.О. Кучер, підкреслюють, що для новонароджених вирішальним є медичний аспект: наявність пологового будинку, педіатричної служби, можливості екстреної допомоги [7, с. 283, 333].

Визначення місця проживання дитини має двояке значення: по-перше, воно є складовою фундаментального права дитини на проживання, зокрема з батьками; по-друге, виступає ключовим елементом ідентифікації особи [8, р. 362]. З огляду на це, національне законодавство встановлює чіткі правила щодо фіксації місця проживання дитини. Так, протягом трьох місяців від дня народження батьки спільно визначають не лише ім'я та прізвище дитини, а й її місце проживання. Ці питання вирішуються за взаємною згодою батьків. У разі їх роздільного проживання під час подання заяви на реєстрацію місця проживання дитини до органу, що надає відповідну адміністративну послугу, необхідно надати письмову згоду другого з батьків [9, с. 125].

Органи опіки та піклування проводять обстеження житлових умов обох батьків та надають висновок, який має рекомендаційний характер, але є важливим доказом у суді [10]. Практика Європейського суду з прав людини, зокрема у справі "Ніємітц проти Німеччини", підтверджує, що держава зобов'язана забезпечити найкращі інтереси дитини при вирішенні спорів щодо місця проживання [11].

В Україні реєстрація місця проживання новонародженого здійснюється протягом трьох місяців з дня народження за заявою одного з батьків [12]. Відсутність реєстрації не впливає на права дитини, але може ускладнити доступ до медичних та соціальних послуг. У науковій літературі зазначається, що вибір місця проживання новонародженого має враховувати не лише поточні, а й перспективні умови розвитку дитини, зокрема доступ до освіти та культурного середовища [9, с. 127].

У разі зміни місця проживання одним із батьків без згоди іншого, другий має право звернутися до суду з позовом про визначення місця проживання дитини. Судовий розгляд проводиться з обов'язковим залученням органу опіки та піклування [2]. Висновок органу опіки базується на акті обстеження житлово-побутових умов, характеристиках батьків та медичних довідках [10].

Таким чином, вибір місця проживання новонародженого є спільним правом та обов'язком

батьків, що реалізується з урахуванням найкращих інтересів дитини. У разі спору рішення приймається судом або органом опіки на підставі об'єктивного аналізу умов проживання. Батькам рекомендується фіксувати всі обставини (медичні висновки, акти обстеження, фотофіксацію житла) для захисту прав дитини в можливому судовому процесі.

Висновки. Проведене дослідження вибору місця проживання новонародженого в Україні дозволяє сформулювати узагальнені положення теоретичного, нормативного та практичного характеру. Вибір місця проживання новонародженого є складовим елементом батьківських прав та обов'язків, що реалізується виключно через призму принципу найкращих інтересів дитини, закріпленого як на конституційному рівні, так і в міжнародних актах. Для новонароджених, які не здатні висловити власну думку, цей принцип набуває абсолютного характеру, виключаючи будь-які суб'єктивні преференції батьків, що не підтверджені об'єктивними даними про умови проживання.

Законодавче регулювання встановлює ієрархію механізмів визначення місця проживання: спільна згода батьків як презумпція рівності, висновок органу опіки та піклування як рекомендаційний, але доказово значущий елемент, та судові рішення як остаточне з обов'язковим урахуванням висновку опіки. Така ієрархія забезпечує баланс між автономією сім'ї та державним контролем, але потребує чіткішого критеріального наповнення, особливо щодо новонароджених.

Ключовими критеріями оцінки найкращих інтересів для новонародженого є медична інфраструктура з наявністю пологового будинку, педіатричної служби та екстреної допомоги, екологічна безпека без промислових забруднень чи радіаційного фону, житлово-побутові умови з окремою кімнатою, опаленням та санвузлом, а також перспективний розвиток з близькістю до дитячих садків, шкіл та культурних осередків. Ці критерії мають бути формалізовані в підзаконних актах органів опіки.

Практичні колізії виникають через розбіжність між фактичним проживанням і реєстрацією, особливо в умовах воєнного стану та внутрішнього переміщення, суб'єктивізм висновків органів опіки через відсутність єдиних стандартів обстеження, а також недостатню цифровізацію процедур, коли реєстрація через «Дію» доступна, але не інтегрована з медичними та соціальними базами.

Судова практика демонструє тенденцію до дитиноцентричності, коли рішення базуються не на формальній згоді батьків, а на комплексному аналізі умов. Проте бракує уніфікованих чек-листів для суддів та експертів, що призводить до неоднакового застосування норм.

Пропозиції щодо вдосконалення включають внесення до Сімейного кодексу України окремого параграфа про особливості визначення місця проживання дітей до одного року з чітким переліком пріоритетних критеріїв, розробку Мін'юстом єдиного стандарту обстеження житлових умов для новонароджених з обов'язковим залученням педіатра, інтеграцію реєстрації місця проживання з електронною медичною картою дитини через платформу «Дія», а також запровадження обов'язкового навчання працівників органів опіки з питань вікової психології та педіатрії.

Теоретично вибір місця проживання новонародженого слід розглядати не як похідне батьківське право, а як первинний обов'язок держави щодо забезпечення стартових умов розвитку дитини. Це вимагає переходу від патерналістської до дитиноцентричної моделі сімейного права.

Таким чином, ефективне правове регулювання вибору місця проживання новонародженого можливе лише за умови системного поєднання доктринальних, законодавчих і практичних підходів з акцентом на об'єктивізацію оцінки умов та цифровізацію процедур. Це стане запорукою реалізації конституційного права дитини на належний рівень життя з перших днів існування.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змінами). Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21–22. Ст. 135.
3. Конвенція ООН про права дитини: прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
4. Постанова Верховного Суду палати Касаційного цивільного суду від 17 жовтня 2018 року у справі № 402/428/16-ц. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=77361954&red=1000036af930b93ca14433e724672cd95866b0&d=5>.
5. Постанова Верховного Суду палати Касаційного цивільного суду від 21 липня 2021 року у справі № 404/3499/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/98548332>.
6. Постанова Верховного Суду палати Касаційного цивільного суду від 26 січня 2023 року у справі № 164/812/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108654324?fbclid=IwAR0DbijkbBxzKslteWRAyOW4OIG_aWUwS8SXYnIH00Loc1YFsQ0llB1_n.
7. Сімейне право України: підручник / за ред. А. О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с.
8. Focşa T.. The Procedural Practices of Establishing the Child's Residence in the Republic of Moldova. *WLC 2016 World LUMEN Congress. Logos Universality Mentality Education: Conference*, 2016. P. 355-362. URL: https://www.researchgate.net/publication/364804809_The_Procedural_Practices_of_Establishing_the_Child's_Residence_in_the_Republic_of_Moldova.
9. Аніщенко К.М. Засади визначення місця проживання дитини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 214–128.
10. Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866. Офіційний вісник України. 2008. № 73. Ст. 2456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-n#Text>.
11. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ніємітц проти Німеччини» (Niemietz v. Germany) від 16 грудня 1992 року, заява № 13710/88. *HUDOC*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%5C%22001-57887%22%5D%7D>.
12. Про надання публічних (електронних публічних) послуг щодо декларування та реєстрації місця проживання в Україні і: Закон України від 05 листопада 2021 р. № 1871-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1871-20#Text>.

Kivalova T.S. Choosing the place of residence for a newborn

The article is devoted to the analysis of doctrinal and legislative aspects of choosing the place of residence for a newborn in Ukraine, with an emphasis on its legal nature, mechanisms of implementation, registration, and judicial protection in the context of digitalization and martial law.

Particular attention is paid to conflicts regarding the inconsistency between actual residence and registration, the subjectivity of conclusions by guardianship authorities, and the insufficient consideration of medical, environmental, and long-term educational conditions for newborns.

Special focus is given to the doctrinal concepts of Ukrainian family law scholars, which are evolving from formal adherence to parental consent to a child-centered model involving a comprehensive assessment of living, medical, and social conditions, taking into account age-specific features.

The mechanisms for protecting the child's rights are examined, including judicial determination of the place of residence, conclusions of the guardianship authority, photographic documentation of conditions, and involvement of pediatric expertise.

Gaps in regulation are highlighted, such as the lack of unified examination standards, insufficient integration of registries with medical databases, and risks of abuse in cases of parents living separately. At the center of the study is the transformation of the institution of parental rights: formalization of criteria for newborns, simplification of digital registration through "Diia," and adaptation to European standards for child rights protection.

The judicial practice of the Supreme Court is reviewed regarding the objectification of condition assessments, prioritizing medical infrastructure and environmental safety over the subjective desires of parents.

Emphasis is placed on the importance of mandatory training for guardianship authority staff in developmental psychology and pediatrics, as well as the transition from a paternalistic to a child-centered model of family law.

It is concluded that further improvement of the legal regulation of choosing the place of residence for a newborn is key to ensuring the child's constitutional right to an adequate standard of living from the first days, stability of family relations, and Ukraine's European integration, transforming the challenges of digitalization and martial law into opportunities for legal certainty and child rights protection.

It is emphasized that the harmonious combination of doctrinal approaches and legislative regulation not only strengthens the protection of the child's best interests but also positions Ukraine as a state with high standards of family law, ensuring stability, transparency, and adaptation to modern challenges.

Key words: place of residence of a newborn, parental rights, family law, state registration, guardianship authority, judicial practice, medical infrastructure, digital transformation.